

Модернізація промисловості регіонів України: детермінанти моделі та пріоритети стратегії

Проаналізовано проблеми модернізації промисловості України та її регіонів. Розкрито особливості адаптаційної моделі модернізації та визначено сутність потенціалу модернізації промисловості. Проведено аналіз регіональної концентрації промисловості в розрізі її галузей. Обґрунтовано засадничі положення та пріоритети стратегії структурно-інноваційної модернізації промисловості.

Ключові слова: адаптаційна модель модернізації, регіональна концентрація, стратегія, структурно-інноваційна модернізація, диверсифікація..

Промисловість України залишається системо- і структуроформуючою складовою національної економіки. Орієнтація суспільства на постіндустріальний розвиток не нівелює ролі промисловості в процесах ринкової трансформації та модернізації національної економіки, а лише передбачає розвиток інноваційномістких галузей та висуває вимоги щодо підвищення якості продукції і кваліфікаційного рівня працівників. Як відомо, ефективність розвитку промисловості свідчить про рівень конкурентоспроможності економіки країни, а структурні зміни - про її технологічний уклад.

Роль промисловості у формуванні валової доданої вартості залишається вагомою для усіх держав світу. Так, частка промислового виробництва у ВВП держав з ринковим механізмом господарювання становить від 17,8 % (Данія) до 41,4 % (Японія). Питома вага промисловості у створенні валової доданої вартості галузей економіки складає від 20,0% (США) до 38,0% (Китай) [1].

Сучасна промисловість України є складною, розбалансованою, динамічно нестійкою, вельми чутливою до чинників, що порушують економічну безпеку, соціально напруженою та екологічно слабо сприйнятливою до світових стандартів. Негативний вплив на формування позитивних структурних зрушень в промисловості України мають також відсутність належного інституційного забезпечення реформ, розвиток корупційних схем розповсюдження державних інвестиційних ресурсів і становлення системи. При цьому диспропорції між розвитком реального сектору економіки і фінансово-кредитною сферою, що сформувались на фоні переважного кредитування сфери споживання значно

збільшилися під тиском глобалізаційних зовнішніх викликів. В умовах коли на протязі тривалого періоду темпи росту фінансових активів суттєво випереджали розвиток реальної економіки кредитна експансія в секторах послуг та нерухомості супроводжувалась скороченням кредитних ресурсів у виробничій сфері і це гальмувало процеси стабілізації виробництва і масштабної структурної перебудови [2]. Крім того, існуючі проблеми формування внутрішнього ринку теж слід вважати чинником зниження темпів зростання промислового виробництва. З огляду на вищесказане можна констатувати, що процеси модернізації у виробничій сфері для України та її регіонів є вкрай важкими і довготривалим щодо вирішення завданням.

Метою статті є обґрунтування особливостей моделей та стратегій модернізації промисловості регіонів України на основі узагальнення існуючих проблем трансформації її галузевої та територіально-галузевої структури.

Різним аспектам розвитку, реструктуризації та модернізації промисловості України та її регіонів присвячені праці вітчизняних вчених: О.І. Амоші, Б.В. Буркінського, В.М. Василенка, В.М. Гейця, В.І. Захарченка, В.В. Микитенка, Ю.В. Кіндзьорського, О.А. Ковтуна, Л.В. Шинкарук та ін. Слід відмітити, що наукових публікацій з цієї проблематики є багато, однак відповіді на питання що очікувати і що робити немає.

На думку З. Варналія нинішню ситуацію у промисловості можна розцінювати лише як явище короткочасної кон'юнктурної зумовленої стабільності. Про стабільність у розумінні якісної характеристики промислової системи, що забезпечується постіндустріальною модернізацією всіх її факторів, структур і функцій, як цього вимагає сьогодення, говорити ще рано. Здійснені перетворення поки що не стали надійною гарантією якісних зрушень та постійного зростання. Тому стратегія промислового розвитку країни потребує кардинальної переорієнтації на прогресивні сучасні чинники — інформаційно-технологічні, творчо-інтелектуальні, соціальні. Водночас принципово мають бути змінені підходи до ресурсоспоживання у промисловості як основи поліпшення її економічних характеристик, зміцнення конкурентоспроможності та забезпечення рівноправного входження у світогосподарську систему [3].

Фінансово-економічна криза, що розгорнулася в 2008-2009 роках загострила дисбаланси у розвитку світогосподарської системи та посилила структурну відсталість української промисловості, продемонструвала її неготовність до різких коливань попиту та загострення конкуренції. У 2010-2011рр. в економіці держави та її регіонів відбулись певні позитивні зрушення, що сприяло подоланню негативних наслідків впливу світової фінансово-економічної кризи на соціально-економічний розвиток країни. Так, протягом 2009-2010 років приріст обсягів промислової продукції в Україні становив 33,1%, тоді як у 2008-2009 його падіння сягало 16,7%. У 2011 році приріст обсягів промислової продукції у порівнянні з попереднім роком становив 12,4%.

Однак окреслені вище позитивні тенденції не можна розглядати як значущі прогресивні зрушення, оскільки промисловість звлищається одним з видів економічної діяльності, що потребує революційних змін як в практиці господарювання, так і в системі управління та прийняття відповідних управлінських рішень.

Такі зміни можуть бути зреалізовані лише шляхом системної (комплексної) та інноваційної за своєю суттю модернізації національної економіки. На сьогодні трансформаційні процеси у розвитку промисловості носять не системний, скоріше не спланований і не прогнозований, а ситуативно-адаптаційний характер. Тому сучасні модернізаційні зміни у розвитку промисловості здебільшого відповідають *адаптаційній моделі модернізації*. В основу цієї моделі покладено здатність промисловості пристосовуватись до змін, що відбуваються назовні. Під адаптацією будь-якої системи розуміють процес її пристосування до нових умов існування або діяльності. В загальному вигляді сутність адаптаційної стратегії полягає у проведенні часткових змін, які дозволяють удосконалювати раніше освоєні товари, технологічні процеси та розширювати ринки збуту продукції. За цих обставин інновації виступають формою відповідної реакції на зміни у зовнішньому середовищі бізнесу, яка сприятиме збереженню ринкових позицій промислових підприємств.

На наш погляд, реалізація адаптаційної моделі модернізації з одного боку запобігає руйнуванню, занепаду або перешкоджає наближенню до кризового стану

економічного об'єкту будь-якого рівня та специфіки економічної діяльності, а з іншої – дещо нівелює інноваційну сутність модернізаційних змін. За цих умов зовнішні чинники є визначальними і при виникненні загроз у зовнішньому до певного промислового підприємства чи галузі середовищі, закладені пріоритети стратегії адаптаційної модернізації можуть не забезпечити його стабільного прогресивного розвитку у перспективі.

Реалізація адаптаційної моделі модернізації в практиці господарювання зазвичай базується на реалізації декількох стратегій:

- захисної, що включає комплекс заходів спрямованих на протидію конкурентам на вже сформованому ринку певної продукції;
- інноваційної імітації, яка передбачає копіювання успішних інновацій і впровадження їх у виробництво;
- очікування, що зорієнтована на зниження ризиків в умовах невизначеності зовнішнього середовища і споживчого попиту на інноваційний продукт.

За умов реалізації цих стратегій модернізаційні процеси мають здебільшого наздоганяючий характер.

Така модель трансформаційних змін із притаманними їй стратегіями дій до сьогодення реалізувалась в Україні та її регіонах. Так, Максимчук М.В. стверджує, що в Карпатському регіоні "ми можемо вести мову не про тотальну, а тільки часткову модернізацію (по-перше, тільки регіон, а не країна в цілому; по-друге, модернізація лише організаційних форм промисловості, а не всіх параметрів – технології, опанування новим видом енергії)" [4].

Говорячи про впровадження в життя певної моделі модернізації промисловості, її стратегії, механізмів та заходів реалізації доцільно насамперед оцінити, чи є і які саме умови та можливості ми маємо для реалізації відповідних змін у цій сфері. Джерела і можливості здійснення модернізаційних зрушень в промисловості країни та її регіонів пропонуємо розглядати як потенціал модернізації, або модернізаційний потенціал. Під потенціалом модернізації промисловості регіону вбачаємо інтегроване поєднання природно-ресурсних, інституційно-організаційних, інвестиційно-фінансових, інноваційних і соціо-

екологічних умов та можливостей впровадження сучасних технологічних, структурних та організаційних змін у розвиток промисловості. І тут, насамперед, йде мова про удосконалення управління модернізацією промисловості, що забезпечить наповнення внутрішнього ринку країни власною промисловою продукцією і не тільки споживчими товарами, а й вітчизняними засобами виробництва для інструментальних, електротехнічних та інших виробництв. Для кожної галузі потенціал модернізації має свої особливості, які залежать від її специфіки, потреб ефективності і глибини проблем.

Оцінка модернізаційного потенціалу має дати відповідь на питання чи є в регіоні ресурси модернізації і які галузі мають найбільший потенціал модернізації і за рахунок яких джерел та ресурсів вона може бути зреалізована.

Загалом, найбільш ефективною може бути така стратегія модернізації, яка базується на реальному аналізі «коридору можливостей», який визначається не просто групою чинників розвитку промисловості (економічними, соціальними, науково-технологічними), а більш конкретними та цілеспрямованими орієнтирами чи обмеженнями, які виникають при реалізації процесів диверсифікації.

Сучасні тенденції диверсифікації полягають в урізноманітненні форм власності та моделей управління нею, джерел інвестицій фінансових потоків, форм розміщення виробництва, розмірів підприємств, а також у розширенні факторів виробництва шляхом додавання до їх традиційного переліку освіти, науки та ін., асортименту продукції тощо.

Інституційна та інноваційна складові диверсифікації можуть розглядатись як ресурс модернізації галузевої структури промисловості. Модернізація структури передбачає її диверсифікацію і навпаки – диверсифікація структури економіки передбачає її модернізацію [5, С. 26].

Важливим підґрунтям процесів структурної диверсифікації промисловості виступають зміни у просторово-галузевій структурі промисловості регіонів. Про це свідчить аналіз індексу регіональної концентрації в розрізі окремих галузей промисловості представлений на рис. 1.

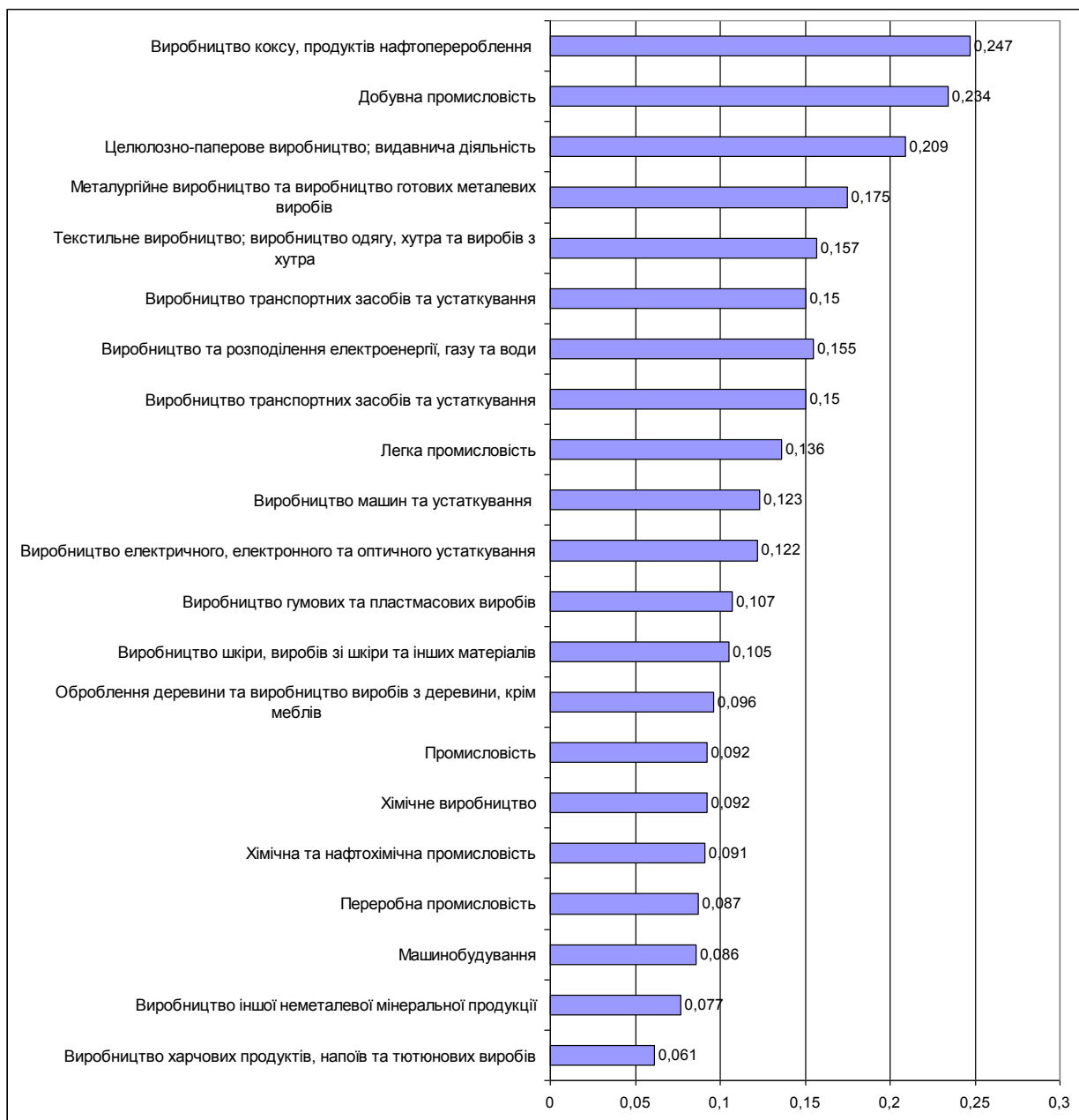

Рис.1. Регіональна концентрація в розрізі галузей промисловості, 2011р.

*Розраховано за даними ДКСУ: www.ukrstat.gov.ua

Посилення протягом останніх років просторових концентраційних процесів у сфері виробництва товарів слід розглядати як наслідок інерційного і доволі повільного структурного реформування промисловості. Показник регіональної концентрації промисловості зріс протягом 2000-2008 року з 0,081 до 0,126. Позитивним явищем слід вважати те, що значення цього показника у період 2008-2011 років зменшилось до 0,092. Це говорить про активізацію процесу просторового поширення підприємств, тобто пожвавлення виробництва. Воно в Україні відбувається переважно не завдяки створенню нових великих промислових

підприємств, як це було за радянської доби і навіть не стільки через експансію транснаціональних корпорацій, а через зростання кількості малих та середніх підприємств, які виробляють різну промислову продукцію. Сьогодні це здебільшого споживчі товари, що користуються попитом у населення. Доцільно відзначити, що в структурі економіки ЄС основну частину промислової продукції виробляють саме малі та середні підприємства. На більшості великих підприємств тривають процеси реструктуризації, виокремлення прибуткових виробництв в окремі юридичні структури.

Частка продукції малих підприємств у загальному обсязі промислової продукції залишається достатньо низькою. В Україні цей показник у 2010 році становив лише 4,4%, але в деяких регіонах він був дещо вищим. Так, наприклад у Львівській області частка промислової продукції малих підприємств становила 9,2%.

Як свідчать дані рис. 1 найбільш територіально концентрованою є добувна промисловість, що пов'язано із високим ступенем залежності галузі від сировини. До переліку висококонцентрованих належать також металургійне виробництво, виробництво продуктів нафтопереробки, текстильне виробництво та виробництво транспортних засобів.

Негативної оцінки заслуговує зростаючий рівень територіальної концентрації машинобудування, виробництва харчової продукції та легкої промисловості (рис.2). Натомість позитивним є те, що рівень просторової концентрації знижується у целюлозно-паперовій, хімічній галузі та деревопереробній промисловості.

Відповідно до наведених даних доходимо висновку, що особливу увагу в питанні розміщення промислових підприємств слід зосередити на машинобудуванні та легкій промисловості.

Для визначення прийнятної моделі модернізації промисловості країни загалом та її окремих регіонів слід проаналізувати стан і тенденції розвитку окремих галузей промисловості та їх регіональні особливості з тим, щоб у подальшому, враховуючи орієнтири необхідних модернізаційних змін вітчизняної економіки, визначити пріоритетні напрями її розвитку та окреслити коло питань,

які мають бути вирішені в процесі структурної та технологічної модернізації певного регіону.

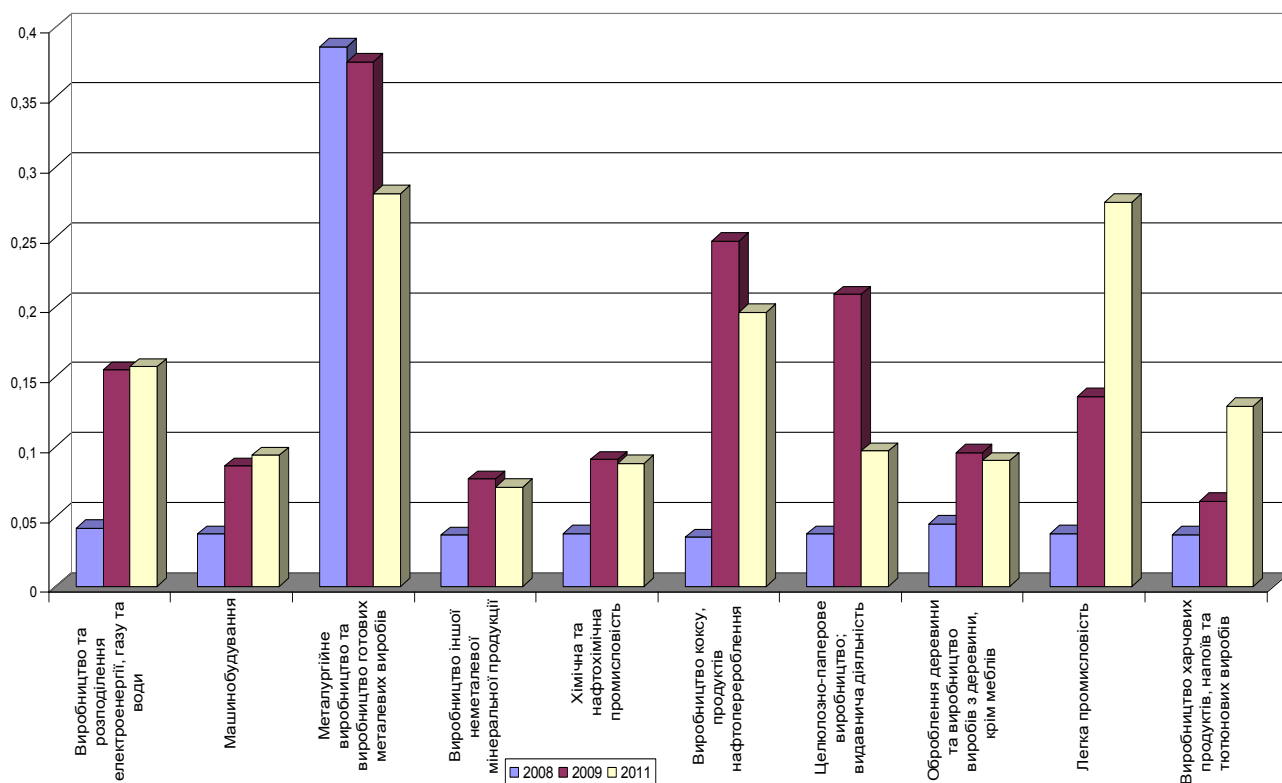

Рис.2. Динаміка регіональної концентрації промисловості в розрізі окремих галузей

*Розраховано за даними ДКСУ: www.ukrstat.gov.ua

Так, промисловість Південно-Східного регіону, насамперед, має вирішити проблеми розвитку стратегічних виробництв таких як літакобудування, суднобудування та низку інших завдань, зокрема, щодо зменшення ресурсо- та енергомісткості виробництв, а також залежності від сировинної спеціалізації експортноорієнтованих галузей. Головними проблемами, що перешкоджають модернізації Західного регіону є: руйнування галузей спеціалізації, вкрай низький рівень ефективності санації підприємств колишнього оборонного комплексу, згорання діяльності «колишньо іміджевих» для цих територій підприємств і галузей (машинобудування, харчової промисловості) та руйнування кадрового потенціалу. Галузі сучасних технологій (насамперед, електроніка, радіотехніка, приладобудування), що майже припинили своє існування у Західному регіоні, мають створюватися з „нуля” із залученням ресурсів компаній-світових лідерів високих технологій.

Оцінюючи потенціал модернізації промисловості слід враховувати:

- низьку результативність санації великих підприємств;
- недостатню активність оновлення виробничих засобів та визначальну роль в цих процесах іноземних інвестицій;
- відсутність державних замовлень для підприємств державної форми власності та низький рівень фінансування державних програм;
- значні обсяги виробництва із використанням давальницької сировини;
- загострення проблем в сфері корпоративного управління, що обмежує можливості впровадження інновацій;
- поширення корупційних схем переділу власності;
- особливості територіального поширення мереж бізнес-структур;
- низький рівень банківського кредитування реальної економіки тощо.

Для всіх підприємств, що не мають іноземних інвестицій відсутність обігових коштів для розвитку матеріально-технічної бази підприємств та впровадження інновацій відчувається особливо гостро.

Поки що основним джерелом модернізації промисловості залишаються іноземні інвестиції. В регіони приходять інвестори, які здебільшого вкладають кошти у розвиток нових виробництв. Вони не тільки інвестують, а й залучають нові технології у виробництво промислової продукції. Так, реабілітацію та підйом добувної промисловості Львівщини пов'язують з американським інвестором, реконструкцію Калуського калійного заводу - з китайським інвестором, ефективне функціонування машинобудівного підприємства «Леоні» (Львівська область) – з німецьким інвестором. І таких прикладів можна навести безліч, як в традиційних для цих регіонів галузях спеціалізації, так і в нових.

Сьогодні модернізація має бути пов'язана не стільки з освоєнням нових видів продукції, скільки з реалізацією інвестиційних проектів спрямованих на розвиток нових високотехнологічних виробництв та підвищення рівня енерго- та екологоефективності вітчизняного виробництва.

Визначення моделі та стратегії модернізації промисловості піднімає також питання співвідношення її державного та ринкового стимулювання. На

рівні держави ми зараз маємо у більшості випадків лише загальні наміри на рівні визначених стратегічних галузей, а конкретні рішення часткового характеру реалізують промисловими підприємствами з огляду на власні інтереси. За цих обставин модернізація промисловості більшості регіонів залишаються поза увагою держави і тому актуалізується потреба чіткого визначення цілей і напрямів структурно-інноваційної модернізації промисловості для кожного регіону країни.

Обґрунтування необхідних структурно-галузевих змін та змін інноваційно-технологічної структури промисловості регіонів слід здійснювати з урахуванням: особливостей розташування регіону; рекреаційної та екологічної цінності території; спрямованості інвестиційних потоків; особливостей формування внутрішньорегіонального ринку промислової продукції; необхідності оптимізації співвідношення експортоорієнтованого та імпортозамінного виробництва; можливостей удосконалення технологічної структури промисловості; джерел походження промислового капіталу і зміни в структурі власності.

Удосконалення просторової організації промисловості передбачає врахування: процесів просторової концентрації економічної діяльності; нових просторових форм організації економічної діяльності, що розвиваються на засадах виробничої концентрації та горизонтальної інтеграції, зокрема кластерів, бізнес-інкубаторів, технопарків тощо; особливостей формування виробничих, інноваційних, інфраструктурних та комунікаційно-інформаційних мереж.

Крім того, результативна модернізація можлива лише через здійснення цілеспрямованої державної промислової політики, яка забезпечить стимулювання розвитку внутрішнього ринку, зокрема, не стільки споживчого попиту, скільки інвестиційного попиту, а також відновлення розвитку реального сектору на основі визначених структурно-інноваційних пріоритетів. Важливим є вирішення проблеми ресурсного забезпечення їх реалізації. Необхідним є створення системи цільового управління фінансовими ресурсами, спрямованої на вирішення завдання кредитного забезпечення технологічного

оновлення виробництва і, відповідно, нарощення випуску конкурентоспроможної продукції. Реалізація структурно-інноваційних зрушень у виробництві можлива за умов поліпшенні інвестиційного та ділового клімату всередині країни, активного впровадження методів позикового внутрішнього фінансування, перш за все, залучення заощаджень населення, які виступатимуть джерелом внутрішніх інвестицій. Слід забезпечити посилення інвестиційної спрямованості приватизації, залучення внутрішніх валютних активів резидентів, скорочення відтоку капіталу за кордон.

Таким чином, домінантою структурно-інноваційної модернізації промисловості країни та її регіонів є досягнення взаємоузгодженості державних та ринкових впливів, а також грошових ресурсів із стратегічними цілями структурно-інноваційних перетворень в економіці.

Список використаних джерел:

1. Пельтек Л. В. Развитие региональной промышленной политики державы : теория, методология, механизмы : монография / Л. В. Пельтек. – Николаев : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 268 с.
2. Приходько Т.И. Структурные изменения в экономике Украины: влияние внутренних и внешних факторов, последствия глобального кризиса [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
3. Варналій З.С. Регионы Украины: проблемы та приоритеты социально-экономического развития : монография / [З.С. Варналій, А.І. Мокій, О.Ф. Новікова, С.А. Новікова, С.А. Романюк, В.І. Чужиков та ін. ; за ред. З.С. Варналія]. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.
4. Максимчук М.В. Институційні зміни у промисловості регіону: проблеми та шляхи вирішення М.В. Максимчук Економічний форум. – 2012. - №1. – С. – 2012. – №1. – С.150-156.
5. Модернизация российской экономики: структурный потенциал / Отв. ред. – Н.И. Иванова, науч. рук. – Ю.В. Куренков. – М.: ИМЭМО РАН, 2010. - 228с.
6. Лучик В.Є. Визначення пріоритетів в економічному розвитку регіонів України / В. Є. Лучик // Подільський державний аграрно-технічний університет. - 2012. -№8. – С.17-21.
7. Стратегия развития Украины «Украина-2020: стратегия национальной модернизации» (проект) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.radakmu.org.ua/file/strategy%202020.doc>.

Шульц С.Л., Білик І.І. Модернизация промышленности регионов Украины: детерминанты модели та приоритеты стратегии

Проанализированы проблемы модернизации промышленности Украины и ее регионов. Раскрыты особенности адаптационной модели модернизации и определена сущность потенциала модернизации промышленности. Проведен анализ региональной концентрации промышленности в разрезе ее отраслей. Обосновано основные положения и приоритеты стратегии структурно-инновационной модернизации промышленности. Ключевые слова: адаптационная модель модернизации, региональная концентрация, стратегия, структурно-инновационная модернизация, диверсификация.

Shults S.L., Biluk I.I. Modernization of the industrial regions of Ukraine: determinants model has the priorities of the strategy

The problems of the industrial modernization of Ukraine and its regions. Essence adaptive model of modernization and the essence of potential industrial upgrading. The analysis of regional concentration of the industry by its branches. Grounded basic positions and priorities of the strategy structurally innovative industrial upgrading.
Keywords: adaptive model of modernization, regional concentration, strategy, structure and innovative modernization, diversification.

Білик Ірина Іванівна ст. викладач кафедри маркетингу і логістики НУ
«Львівська Політехніка».